

ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНА ПОЗИЦІЯ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА ЯК АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ЙОГО ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

Найвищим шаблоном розвитку ціннісної сфери є здатність до творчості у прийнятті, ієрархізації, ствердженні цінностей, яка стає орієнтиром розвитку духовного потенціалу педагога у післядипломному педагогічному процесі.

1. Бутювська Т.В. Ціннісний вимір соціалізації учнів // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 130 – 137.

2. Долженко В.А. Виховання духовних цінностей у студентської молоді в полікультурному просторі Дис канд. пед. наук: 13.00.07/ Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. – Луганськ, 2006. – 158 с.

3. Карпенко З.С. Аксіопсихологія особистості. – К.: ТОВ “Міжнар. фін. агенція”, 1998. – 216 с.

4. Олексюк О.М. Формування духовного потенціалу студентської молоді в процесі професійної підготовки: Дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04. – 13.00.01/Київський держ. інститут культури. – К., 1997. – 333 арк.

5. Ороновська Л.Д. Педагогічні умови прилучення молодших школярів до духовних цінностей на уроках музики: Дис канд. пед. наук: 13.00.07/ Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2006. – 166 с.

6. Словарь по этике/ Под ред. И.С. Кона. Изд. 3-е. – М.: Политиздат, 1975. – 392 с.

Галина Мешко, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри педагогіки
Олександр Мешко, кандидат психологічних наук, доцент,
завідувач кафедри психології
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНА ПОЗИЦІЯ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА ЯК АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ЙОГО ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті розглянуто сутність особистісно орієнтованої позиції педагога та її місце в реалізації гуманістичної освітньої парадигми, методологічним принципом якої виступає особистісно орієнтований підхід. Розкрито особливості формування особистісно орієнтованої позиції майбутніх педагогів як аспекту їх професійної культури. Проаналізовано найважливіші аспекти професійних і навчальних мотивів, а також професійних уявлень майбутніх педагогів, що впливають на становлення їх професійної позиції.

Постановка проблеми. Теорія і практика сучасної вітчизняної освіти та виховання визначають орієнтири професійної діяльності педагога в рамках гуманістичної парадигми, методологічним принципом якої виступає особистісно орієнтований підхід. Саме з ним пов'язані такі гуманістичні ідеї, як визнання педагога, самоцінність особистості учня, його інтересів і можливостей, що створює основу для спільної діяльності в освітньому просторі, де учень виступає активним суб'єктом навчальної і виховної діяльності. Реалізація особистісно орієнтованого підходу задає специфічні вимоги як до рівня професіоналізму педагога, так і до його особистісних характеристик. Сукупність цих вимог виражається в необхідності оволодіння фахівцем високою педагогічною культурою. Педагогічна культура – вищий ступінь

відповідності рівня розвитку особистості й професійної підготовленості педагога до специфіки педагогічної діяльності, це особистісно опосередкований педагогічний професіоналізм, що дозволяє здійснювати педагогічну діяльність на вищому рівні соціальних, гуманних, моральних, власне педагогічних, наукових і спеціальних критеріїв.

Серед основних складових професійно-педагогічної культури (аксіологічна, технологічна, індивідуально-творча), які в своїй системній єдності відповідають як загальним, так і спеціальним вимогам педагогічної праці, центральну роль відіграє аксіологічний компонент – сукупність педагогічних цінностей, створених людством і своєрідно включених у цілісний педагогічний процес. Серед цінностей, що виступають умовою й результатом професійної

ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНА ПОЗИЦІЯ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА ЯК АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ЙОГО ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

діяльності педагога, виділяють такі: суспільні цінності, що відображають характер і зміст цінностей, які функціонують у різних соціальних групах і проявляються у суспільній свідомості, моральних нормах тощо; власне педагогічні цінності, які є сукупністю ідей, концепцій, норм, що регулюють і спрямовують педагогічну діяльність у рамках певних освітніх інститутів; особистісні цінності, що є складними соціально-психологічними утвореннями, у яких відображені цілі, мотиви, ідеали, установки й інші світоглядні позиції особистості вчителя. Головне значення педагогічної культури у контексті особистісно орієнтованого підходу полягає у розвитку здатності до самореалізації особистості, становленні суб'єктної позиції всіх учасників освітнього процесу, гармонізації їх особистості, формуванні демократичного стилю стосунків, рефлексивного рівня розвиненості свідомості. У сукупності зазначені цінності визначають спрямованість особистості педагога і виявляються у його професійній позиції.

У цьому контексті очевидно є суперечність між потребою суспільства у професійних педагогічних кадрах і небажанням багатьох випускників педагогічних факультетів працювати за спеціальністю. Тому першочергового значення серед не лише об'єктивних, але й суб'єктивних факторів розвитку освіти, набувають ціннісно-мотиваційні аспекти оволодіння професією, формування професійної спрямованості майбутніх фахівців. Важливе завдання педагогічних вищих навчальних закладів полягає у тому, щоб переорієнтувати студентів, які формально вибрали педагогічну професію, сформувати в них педагогічний кругозір на основі повного залучення механізмів індивідуально-особистісного професійного зростання. Розв'язання цього завдання вимагає цілеспрямованого вивчення особливостей формування професійної особистісно-орієнтованої позиції майбутніх педагогів.

Метою нашої статті є розкрити сутність особистісно орієнтованої позиції педагога та її місце в реалізації гуманістичної освітньої парадигми, методологічним принципом якої виступає особистісно орієнтований підхід, а також проаналізувати найважливіші аспекти професійних і навчальних мотивів та професійних уявлень майбутніх педагогів, що впливають на становлення їх професійної позиції.

Виклад основного матеріалу. Позиція – це насамперед характеристика активності особистості, її суб'єктності. Позицію можна розглядати як ціннісно-смісловий аспект

самореалізації особистості. Позиція досить стійке утворення, однак таке, що розвивається, може перетворюватися, закріплюватися залежно від внутрішніх і зовнішніх факторів. Відповідно до підходу А.К. Маркової, поняття “професійно педагогічна позиція” позначає стійкі системи ставлень вчителя до учнів, до себе, до колег, визначає його поведінку, стиль життя і діяльності. В.А. Сластьонін [6] вважає, що позиція педагога визначається, з одного боку, тими вимогами, очікуваннями й можливостями, які ставить і надає йому суспільство. З іншого боку – діють внутрішні, особисті джерела активності – потяги, переживання, мотиви й цілі педагога, його ціннісні орієнтації, світогляд, ідеали. На думку В.І. Слободчикова, унікальність педагогічної позиції, специфіка педагогічної праці взагалі й освіти в цілому визначається “різницею вікових потенціалів” у структурі дитячо-дорослої спільності; саме зустріч дорослого з будь-яким іншим поколінням уперше породжує властиво педагогічну – особистісно й професійно визначену – позицію. При цьому дослідник підкреслює, що педагог у своїй дійсно педагогічній позиції ніде й ніколи не зустрічається з дитиною як “об'єктом” (якщо він дійсно педагог, а не працівник з “людським матеріалом”); в особистісній позиції він завжди зустрічається з іншою людиною, у властиво професійній – з умовами її становлення й розвитку.

Позиція педагога стосовно учня з позицій гуманістичної психології повинна відповідати наступним принципам. По-перше, спілкування з учнем педагогові варто будувати на основі безумовної позитивної уваги, тобто не проявляти “умов цінності” стосовно дитини, а приймати її повністю без схвалення або осудження, не даючи оцінок її почуттям, переживанням і не висловлюючи власних суджень про це. Прийняття передбачає віру в позитивні зміни в людині, у її розвитку. По-друге, дуже важливою є здатність педагога переноситися в суб'єктивний світ дитини, сприймати так само, як сприймає вона, почувати й переживати так само, як вона відчуває й переживає. Іншими словами, педагог повинен володіти емпатією, розумінням свого внутрішнього світу переживань і прагнень, це передати учневі, оскільки нема сенсу переживати подібні почуття, якщо інший не буде знати про їх. По-третє, при спілкуванні, взаємодії дитина повинна бути впевненою, що вона відкривається щирій у цих взаєминах людині.

На думку більшості науковців, цілі, для досягнення яких діє особистість, її мотиви, її суб'єктивні ставлення до різних сторін дійсності,

ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНА ПОЗИЦІЯ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА ЯК АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ЙОГО ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

вся система її характеристик інтегруються в особливий її властивості – спрямованості, яка визначає психологічний склад особистості і є “стержнем” всього її психічного образу. На думку Е.Ф. Зеєра, ядром спрямованості є потребово-мотиваційна сфера особистості, яка складає її професійну позицію [1, 68]. Л.М. Міпін вважає, що професійно-педагогічна спрямованість може бути визначена як “система емоційно-ціннісних ставлень, що задає ієрархічну структуру домінуючих мотивів особистості вчителя до її утвердження в педагогічній діяльності й спілкуванні” [5, 41].

Спираючись на вищезазначені теоретичні позиції та здійснивши цілеспрямовану дослідницько-пошукову роботу у цьому плані, ми виділили такі аспекти, важливі у формуванні особистісно орієнтованої позиції майбутніх педагогів:

- *мотиви вибору професії і вступу до ВНЗ;*
- *мотиви навчальної діяльності студентів;*
- *система професійних уявлень майбутніх педагогів.*

Коротко охарактеризуємо ці аспекти. Мотиви вибору професії і ВНЗ пов’язані зі спонуканнями суспільного характеру, із задоволенням потреби в самоактуалізації, самовираженні, самореалізації, з отриманням певних матеріальних благ. Усі вони реалізуються у трудовій діяльності. Тому вибір професії досить складний й інколи тривалий мотиваційний процес, адже від того, наскільки правильно буде прийнято це рішення, багато в чому залежить задоволеність людини своїм життям. На думку Є.П. Ільїна, свідомий вибір професії відбувається з орієнтацією людини на наявні в неї соціальні цінності і пов’язаний з пошуком відповідей на такі питання, як: ким бути, до якої соціальної групи належати, де і ким працювати, який спіль життя вибрати. Якщо головним виявляється суспільний престиж, то професія вибирається із міркувань існуючої моди, престижності. Багато людей вибирають професію залежно від того, якою мірою вона може забезпечити їхнє матеріальне благополуччя [2]. До цього додамо, що професію можна вибрати залежно від багатьох обставин, але насамперед потрібно взяти до уваги те, наскільки діяльність, яка вибирається, відповідає нахилам і здібностям людини.

Мотиви вибору професії тісно пов’язані з мотивами вступу до ВНЗ і характеризують ставлення студентів до вибраної професійної діяльності. Під час вивчення курсу “Вступ до педагогічної професії” ми здійснили експрес-опитування першокурсників за такими питаннями:

“Чому Ви обрали для навчання педагогічний університет?”, “Чи хочете Ви після закінчення університету працювати вчителем?”. Серед мотивів вступу до університету багато студентів назвали бажання бути серед студентської молоді, велике суспільне значення педагогічної професії, широку сферу застосування професії, відповідність професії інтересам і нахилам, її творчі можливості тощо. Яскраво відображаються на цих мотивах соціальні умови життя, пов’язані з девальвацією традиційних цінностей, зміною орієнтирів у житті, бідне становище системи освіти в країні. Лише 40% опитаних першокурсників педагогічного університету виявили орієнтацію на оволодіння професією, при цьому лише половина з них заявили, що їм подобається робота і спілкування з дітьми. Решта (із орієнтованих на педагогічну професію) прийшли до педагогічного університету лише тому, що їм подобається або якийсь предмет, що вивчається, або ж з метою підвищення інтелектуального рівня. Більш 50% першокурсників не ставили перед собою мети отримання педагогічної освіти і не хотіли б працювати за спеціальністю. Мотивами вступу до педагогічного університету для них були: легкість, з їхньої точки зору, вступу; небажання йти до армії (для юнаків); можливість спілкування з ровесниками; престижність диплома про вищу освіту тощо. Як бачимо, приблизно половина студентів вибирали навчальний заклад за мотивами, що не мають значення для учительської професії. Варто зазначити, що серед відповідей студентів звучали і такі мотиви, як бажання отримати перспективну спеціальність, можливість влаштуватися на добру роботу, висока репутація вищого навчального закладу.

Звісно, анкетування відобразило лише мотиви, які обумовили зроблений студентами-першокурсниками вибір. Дійсний інтерес до професії може бути виявлений лише під час практичної діяльності. Однак ці мотиви, безперечно, вплинули на інший компонент професійної спрямованості, а саме – мотивацію навчання.

Структура навчальної мотивації багатозначна за своїм змістом і формами. Студенти педагогічних навчальних закладів можуть краще або гірше вчитися, тому що хочуть або не хочуть одержати професію (професійна мотивація); засвоїти нові знання й отримати задоволення від самого процесу пізнання (пізнавальні мотиви); мати більш високий заробіток (прагматичні мотиви); принести користь суспільству (широкі соціальні мотиви); затвердити себе й зайняти в

ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНА ПОЗИЦІЯ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА ЯК АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ЙОГО ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

майбутньому певне становище у суспільстві в цілому й у певному найближчому соціальному оточенні (мотиви соціального й особистого престижу) і т.п. Кожний з названих різновидів навчальної мотивації може мати в його загальній структурі домінуюче або підлегле значення й тим самим визначати той або інший рівень індивідуальних досягнень у навчанні, а разом з ними обумовлювати й ступінь наближення до кінцевих цілей навчання. Динаміка навчальних мотивів студентів обумовлена їхнім входженням у нову соціальну ситуацію розвитку: зміною місця в системі суспільних відносин, характеризується об'єктивною необхідністю засвоєння специфіки вищого навчального закладу й основ майбутньої професії у процесі здійснення різних форм нової провідної навчально-професійної діяльності, вклюдженням у нові форми спілкування.

Вищезазначене свідчить, що однією з важливих проблем професійної підготовки майбутніх фахівців є вивчення питань, пов'язаних з мотивацією учіння. Тому до аналізу навчальної діяльності у вищому навчальному закладі неправомерно підходити лише з точки зору "технології" навчального процесу, а слід брати до уваги навчальну мотивацію студентів, яка моделюється багатьма мотиваційно-смісловими утвореннями, що складають один із компонентів професійно-педагогічної спрямованості майбутнього вчителя.

У структурі професійної спрямованості особистості студентів, що безпосередньо вказує на особливості становлення їх професійної позиції, важливу роль відіграє ще один компонент – система уявлень про професію і позитивне ставлення до неї, оскільки цей мотив пов'язаний з кінцевими цілями навчання в педагогічному навчальному закладі.

Зазвичай під професійними уявленнями розуміють деяку сукупність наявної в суб'єкта інформації про професію, звертається увага на те, якою мірою він обізнаний про світ праці, що захоплює його в обраній професії [4]. Система професійних уявлень містить у собі змістовий і емоційний аспекти. Змістовий аспект передбачає виявлення в студентів уявлень про особливості обраної педагогічної професії ("Образ професії") і професійно значимі якості учителя ("Образ професіонала"). Емоційний аспект – це вивчення ставлень студентів до педагогічної професії, до учнів, до себе як учителя.

Вибираючи професію, абітурієнт не завжди замислюється про істотні особливості майбутньої спеціальності. Практика показує, що найбільш повне усвідомлення сторін професії створюється

до 4 – 5 курсів. Зазвичай таке стійке ставлення до професії складається після вивчення ними основних предметів педагогічного циклу й "апробування" своїх сил і можливостей під час педагогічної практики. Неповне усвідомлення, на наш погляд, саме сильних сторін обраної спеціальності призводить до сумнівів студентів у правильності вибору. У результаті навчальний заклад готує фахівців, які виходять у життя психологічно невідповідними до подолання труднощів, швидко розчаровуються в обраній професії.

Важливо відзначити, що уявлення, на основі яких майбутні абітурієнти ухвалюють рішення щодо вибору педагогічної професії, не можуть у більшості випадків бути надійною основою її оволодіння й мають потребу в конкретизації. Ця конкретизація повинна здійснюватися за рахунок інформації, що отримується, по-перше, у процесі власних навчально-професійних дій, а по-друге, завдяки роботі викладацького складу педагогічного навчального закладу. Стихийний розвиток професійних уявлень, що не супроводжуються їх необхідною педагогічною корекцією, веде до формування вузьких моделей майбутньої професії, які перешкоджають подальшому професійному росту. Тому ми вважаємо, що формування компетентного уявлення про майбутню професію, усвідомлення її сильних і слабких сторін впливає на формування позитивної навчальної мотивації і є одним з основних компонентів професійної спрямованості студентів і формування в них професійної особистісно орієнтованої позиції.

Висновки. Отже, особистісно орієнтована позиція – складна й одночасно визначальна характеристика майбутнього вчителя, від якої залежить цілісний процес професійного зростання його особистості й особистісного розвитку його вихованців. У цій характеристиці концентруються головні показники професійної культури педагога, основні спонукальні сили його праці. Низький рівень її сформованості – джерело слабких результатів у діяльності педагога, байдужості, формального підходу до педагогічного обов'язку. Навпаки, для істинно культурного і професійного педагога його праця стає особистою потребою, задоволення якої приносить радість. Прагнення до оволодіння педагогічною культурою має бути властиве кожному педагогові, тому що в іншому випадку він не додає своїм учням, навіть у чомусь деформує їх, не виконуючи не тільки професійний, але й людський обов'язок. Ось чому формування особистісно орієнтованої позиції майбутнього педагога як показника його професійно-

ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДРУЧНИК ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ

педагогічної спрямованості повинно бути предметом спеціальної роботи педагогічного вищого начального закладу.

1. Зеер Э.Ф. *Профессионально-педагогическая направленность как системообразующий фактор профессионального становления личности студента.* – Свердловск, 1987. – 148 с.

2. Ильин Е.П. *Мотивация и мотивы.* – СПб.: Питер, 2000. – 215 с.

3. Кузьмина Н.В. *Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения.* – М.: Высшая

школа, 1990.

4. Любимова Г.Ю. *Представления психологов-старшекурсников о своей будущей профессиональной деятельности* // Вестник МГУ. – 2002. – №2. – С. 64 – 73.

5. Митина Л.М. *Психология профессионального развития учителя.* – М.: Изд-во “Флинта”, 1998. – 208 с.

6. Сластенин В.А. *Педагогическое образование – на университетский уровень.* – Волгоград: Перемена, 1996. – 172 с.

7. Шавир П.А. *Психология профессионального самоопределения в ранней юности.* – М.: Педагогика, 1981. – 96 с.

Андрій Гірняк, кандидат психологічних наук, викладач

кафедри соціальної роботи

Тернопільського національного економічного університету

ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДРУЧНИК ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ

Стаття присвячена проблематиці створення на альтернативних засадах інноваційних модульно-розвивальних підручників (МРП), що не тільки долають психологічну інерцію, формують розумову культуру і нешаблонне мислення наступників, а й забезпечують привласнення ціннісних взірців соціальної поведінки, продукування власних сенсожиттєвих категорій та оптимізують їхній саморозвиток і самореалізацію.

Постановка проблеми. Традиційний підручник хоч і пройшов довгий шлях еволюційного вдосконалення, все ж залишається суто знаннєвим за досвідним наповненням, інформаційно-пізнавальним за стилем викладу навчального змісту, низько мотиваційним та репродуктивним за характером породжувальної освітньої дії на особистість учня. Тому його освітні можливості центруються довкола наукових знань і пізнавальних умінь, залишаючи на периферії життєактивності соціальні норми і гуманні цінності, розвивальний потенціал обмежений інтелектуально-вольовими функціями наступників, а виховний вплив спрямований на формування соціально конформного громадянина і нереалізованої індивідуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні засади створення інноваційної системи підручникотворення визначені А.В. Фурманом у концепції МРП. Для розкриття змісту сформульованих ним принципів проектування підручників (ментальності, духовності, гуманності і т.д.) використані також праці відомих вітчизняних психологів і дидактів Г.С. Косцюка, М.В. Савчина, О.Є. Гуменюк, С.І. Болтівця, Г.Г. Гранік та ін.

Виділення нерозв’язаних раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. У традиційному підручникотворенні проголошується принцип всебічного розвитку особи, проте насправді має місце протиправне розмежування навчального і виховного процесів. Йдеться про інтелектуалізм – концепцію, що перебільшує роль пізнавальних процесів (інтелекту) на противагу почуттям, волі. І хоча у підручнику мають закладатися основи соціального досвіду – знання, способи діяльності, досвід творчого діяння та емоційно-ціннісних ставлень особистості до світу, все ж останні два компоненти мало розроблені і стихійно присутні в навчальних книжках. Крім того, поняття “зона найближчого розвитку” (ЗНР), що є визначальним у відборі і структуруванні навчального змісту традиційного підручника, однаково добре описує і розвивальне навчання дитини у школі, і її ефективне аморальне навчання дорослими злочинцями на вулиці. У цьому розумінні поняття ЗНР не пов’язане з мораллю. Відтак для процесу прийняття учнями суспільних норм і цінностей швидше властивий конформізм, ніж виховання. Натомість ідентифікація чи інтерналізація, котра